

УДК 373.5:37.013(561)

С. Ключук,

аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

savaskucuk@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9217-6756

ТУРЕЦЬКИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядається система середньої освіти в Туреччині. У роботі проаналізовано поетапність становлення й розвитку системи середньої освіти. Висвітлено особливості модернізації системи освіти, додаткової середньої і середньо-спеціальної освіти. Визначено позитивний досвід реформування середньої освіти в умовах глобалізації, а саме: запровадження безкоштовної середньої освіти; подолання неосвіченості населення Туреччини; визнання прав жінок у сфері освіти, уведення спільного навчання хлопчиків і дівчаток у школах усіх ступенів.

Ключові слова: *освіта, дошкільна освіта, початкова освіта, ліцеї, система середньої освіти, Міністерство освіти, Туреччина.*

Постановка проблеми. Відповідно до загальноєвропейських інтеграційних тенденцій, Туреччина здійснює широкомасштабні реформи в системі освіти і є активним партнером держав, залучених до поточних глобальних трансформацій. Реформування системи середньої освіти в Туреччині характеризується пошуком оптимальної відповідності між сформованими традиціями й новими ідеями, пов'язаними як із входженням у світовий освітній простір, що об'єднує національні освітні системи різного типу та рівня, які значно відрізняються за філософськими і культурними традиціями, цілями і завданнями, своїм якісним станом, так і з входженням у європейський освітній простір, що об'єднує освітні системи за ознакою взаємного зближення та взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років серед наукових досліджень особливостей турецької освіти слід згадати праці А. Газізової, Л. Гур'є, Т. Десятова, М. Саймолеза, К. Салімової, С. Сапожнікова, С. Усманової та ін.

У своїх дослідженнях К. Салімова розглядає становлення світської школи в Туреччині. Проблематикою підготовки педагогічних кадрів, становлення й розвитку системи довузівської освіти займається С. Сапожніков. М. Саймолез показує генезис загальної та професійної освіти як підсистеми цілісної турецької національної системи освіти. Ґрунтовне дослідження системи професійно-технічної освіти здійснив Т. Десятов у монографії "Система професійно-технічної освіти Туреччини".

Мета статті – проаналізувати досвід реформування середньої освіти Туреччини в умовах глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Становлення світської освіти в Туреччині розпочинається лише після проголошення Республіки у 1924 р. Одночасно всі навчальні заклади здобули статус державних – освіта стала носити світський характер. У 1924 році було введено загальну обов'язкову безкоштовну початкову освіту, а в 1927 році – спільне навчання хлопчиків і дівчаток на всіх рівнях [1].

Міністерство освіти змінило застарілі освітні програми шляхом запровадження викладання природознавства, математики, всесвітньої історії та літератури.

Згідно з законом № 21739 від 14 червня 1973 р., у країні введено обов'язкову загальну восьмирічну освіту. Вона мала два ступені: перший – п'ятирічне навчання, другий – трирічне. Випускники першого ступеня отримували атестат про закінчення початкової освіти; випускники другого ступеня – атестат про отримання обов'язкової восьмирічної освіти.

З 1982 р. урядом структуровано теологічне навчання, яке стало складовою частиною єдиної державної системи освіти, а релігійні дисципліни отримали обов'язковий статус. Причинами легітимізації викладання релігійних дисциплін та функціонування теологічних освітніх закладів були євроінтеграційні суспільно-політичні процеси. Але, не зважаючи на відокремлення релігії від держави, іслам і досі залишається головним фактором формування сучасної свідомості турецьких громадян. Тому з метою запобігання створенню мережі підпільних і не контрольованих владою сект та шкіл, що поширюють радикальні ісламістські ідеї, держава взяла на себе контроль над духовним життям і діяльністю віруючих, розширивши одночасно можливості здобуття релігійної освіти та виховання. Відповідні підрозділи Міністерства національної освіти Туреччини займаються організацією підготовки релігійних наставників, служителів культу, викладачів релігійних дисциплін з метою підвищення їхнього освітнього і культурного рівня, а також для уніфікації тлумачення духовних принципів моралі, які прищеплюються молоді.

Спочатку релігійні освітні заклади було представлено школами Imam-Hatir (2-річне навчання) та теологічними ліцеями (3-4-річне навчання). Пізніше, у 1997 р., школи було реорганізовано, а викладання релігійної професійної освіти залишилось виключно у безоплатних теологічних ліцеях, у які можна

вступити лише після закінчення загальноосвітньої 8-річної школи. Це значно розширило можливість здобути вищу освіту, оскільки диплом теологічного ліцею дає право вступу до ВНЗ нерелігійного спрямування [2: 7]. З 1991 р. у середніх школах Туреччини запроваджено кредитно-модульну систему навчання [2: 34].

Турецька національна освітня система, яка була створена відповідно до реформ Ататюрка, працює за такими документами:

1. *Законодавча база про освіту та навчання* (Конституція Турецької Республіки, Основний закон Національної Освіти за № 1739, Закон уніфікованої освіти (№ 430), Закон про організаційну структуру закладів вищої освіти за № 2809, Закон про вивчення іноземних мов за № 2923, Закон про дуальну освіту у вищих навчальних закладах (доповнення до Закону № 2547) та Закон для восьмирічної обов'язкової та неперервної освіти за № 4306).

2. *Плани розвитку* (готуються кожні 5 років, визначають потреби трудових ресурсів для країни, фінансування формальної та неформальної освіти для покращання якості освіти тощо за загальної координації дій Державною Організацією Планування).

3. *Державні програми* (визначаються та впроваджуються в межах політики та стратегії національної освіти, Конституції Турецької Республіки, Законів, які регулюють процеси освіти та навчання, а також Пятирічних планів розвитку).

4. *Рекомендації Національних освітніх рад* (найвищі консультативні та директивні органи Міністерства освіти, офіційно створені у 1933 році та затверджені Законом за № 2287 з метою вдосконалення системи освіти та покращення її якості) [3: 130].

Турецька система освіти суттєво не відрізняється від системи освіти будь-якої країни Європейського союзу і складається з мережі державних, приватних та теологічних навчальних закладів.

11 квітня 2012 року президент Республіки Туреччина Абдулла Гюль поставив свій підпис під законом про освіту, який отримав назву закон "4+4+4". Закон про освіту за моделлю "4+4+4" передбачає обов'язкову 12-річну освіту. Відповідно до закону, були сформовані установи початкової освіти, школи обов'язкової 4-річної початкової освіти, школи та ліцеї обов'язкової середньої освіти, які надаватимуть можливість вибору освітніх програм. За цим законом у середніх школах і ліцеях вивчення Корану та історії життя пророків викладаються за вибором. У середніх школах і школах Imam-Hatip предмети викладаються за вибором з урахуванням здібностей та рівня розвитку учнів [4] (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Структура середньої освіти Туреччини

Рівень	Категорія освітнього рівня	Вік
III (IV)	Ліцей (Lise) - загальноосвітні ліцеї: Анатолійський загальноосвітній ліцей, Анатолійський релігійний ліцей (Imam-Hatip), Анатолійський ліцей культури і мистецтв, спортивний ліцей і науковий ліцей; - професійні ліцеї: Анатолійський професійний ліцей, Анатолійський технічний ліцей; - ліцеї соціальних наук.	14-18 рр.
II	Загальнонаціональна базова початкова освіта (без перерви між початковою і середньою (6-14 рр.) освітою) Початкова освіта (6–10 рр.) – İlköğretim Середня освіта (10–14 рр.) – Ortaöğretim	6-14 рр.
I	Необов'язкова дошкільна освіта (Okulöncesi Eğitim) (дитячі садки "Ana Okulları")	3-6 рр.

У Туреччині підготовка дітей до навчання в школі починається в ранньому віці – із 3 років діти можуть відвідувати дитячі садки "Ana Okulları", у яких під час ігор і спілкування з однолітками вони пізнають навколишній світ.

Дошкільна освіта (Okulöncesi Eğitim) є підготовчим ступенем до всієї освітньої системи. Більшість дошкільних установ є приватними, хоча деякі мають зв'язок з державними початковими школами. В основному дитячі сконцентровані у великих містах, відповідаючи потребам, що виникають зі зростанням кількості матерів, які працюють.

Початкова освіта є обов'язковою для дітей, які досягли 6 років. У цю систему входять такі типи шкіл: державні, приватні, регіональні та спеціальні. Школярі, які не досягли встановленого стандарту знань, наприкінці року зобов'язані повторити курс навчального року. За цієї системи дитина може залишатися в початковій школі до 14-річного віку. За умови успішного навчання після закінчення загальнонаціональної базової початкової школи видається диплом (İlköğretim Diploması).

У навчальні плани початкової школи включені елементарні знання з турецької мови, історії, основ фізичної та економічної географії, природознавства, арифметики, метричної системи мір; у міських школах викладаються також фізкультура і співи [5].

Навчання в середніх школах безкоштовне, фінансується державою; складається з загальноосвітніх предметів (турецька мова та література, історія, географія, математика, фізика, хімія, зоологія, ботаніка), військової підготовки – для юнаків; домоводства, крою та шиття – для дівчат; велика увага надається вивченню іноземних мов.

На підставі диплома здійснюється прийом у ліцей, навчання в якому триває 4 роки. У ліцях існує диференціація на гуманітарний і природно-математичний напрями:

- загальноосвітні ліцеї: Анатолійський загальноосвітній ліцей (викладання в них здійснюється іноземною мовою: англійською, французькою або німецькою), Анатолійський релігійний ліцей (Imam-Hatip), Анатолійський ліцей культури і мистецтв, спортивний ліцей і науковий ліцей (надають великої уваги вивченню природничих наук);
- професійні ліцеї: Анатолійський професійний ліцей, Анатолійський технічний ліцей;
- ліцеї соціальних наук.

Програма навчання в ліцеї практично не відрізняється від програми освіти в інших європейських країнах. Поряд із загальноосвітніми предметами в турецьких школах вивчають такі дисципліни, як релігієзнавство, військова справа та історія турецької революції. Більш поглиблено здійснюється вивчення фахових дисциплін та стажування на промислових підприємствах.

Навчальний рік у Туреччині починається у другій половині вересня або на початку жовтня і закінчується у травні або на початку червня, в залежності від міської чи сільської місцевості. Навчальний день триває з ранку до середини дня, але іноді, у деяких перевантажених школах, діти навчаються у дві зміни. Навчальний тиждень має п'ять днів. Під час навчального року існують двотижневі зимові канікули в лютому.

Викладання ведеться турецькою, англійською, французькою або німецькою мовами. Оцінки виставляються за п'ятибальною шкалою. Головною, але незначною, відмінністю вважається те, що саме вчителі, а не учні переходять із класу в клас під час навчального дня.

Після закінчення 12 років навчання випускникам необхідно скласти іспити для отримання диплома про середню освіту. Іспит складається по одному з 4 напрямів: *турецька мова – математика, математика – природничі науки, соціальні науки, іноземні мови*. Іспит відбувається централізовано у всій країні. Випускники ліцеїв можуть продовжити навчання у ВНЗ, успішно склавши вступні іспити. Централізовані іспити контролюються вищою навчальною комісією, яка визначає кандидатів, які вступають до університетів на різні факультети, враховуючи середній бал, екзаменаційну оцінку і здатність навчатися на тому чи іншому факультеті.

Управління системою освіти перебуває під суворим контролем Міністерства освіти. Міністерство освіти несе відповідальність не лише за складання навчальної програми, координування роботи державних, приватних та релігійних організацій, а й за проектування та будівництво шкіл, розробку навчальних матеріалів та інші організаційні моменти. Вища навчальна комісія обговорює і вирішує навчальну програму, а терміни програми встановлюються безпосередньо Міністерством освіти.

В окремих регіонах за освіту відповідає рада директорів освітньої комісії, яка призначається міністром. Загальна освіта на всіх рівнях підтримується управлінськими органами держави, яка безпосередньо відповідає за фінансові витрати на освіту. Близько 10 % загального бюджету країни припадає на освіту [6].

Вечірні школи зазвичай розміщені в сусідній або в тій самій будівлі, що й середні. Тут надається можливість для продовження початкової або середньої освіти для робітників. Освіта у вечірній школі триває на рік довше, ніж у денній, забезпечуючи рівне право на вищу освіту. Середні школи є державними і безкоштовними [7].

Приватна освіта включає в себе заклади освіти, що створені для осіб, які не навчалися в системі державної освіти. Це приватні турецькі початкові школи, іноземні початкові школи, міжнародні початкові школи, коледжі практичних мистецтв для дівчат, центри технічної освіти, професійні підготовчі центри, центри громадської освіти та освітні курси.

Сучасна система освіти в Туреччині потребує якісної модернізації. На сьогодні можна виділити основні проблеми, характерні для турецької системи освіти:

- у країні все ще залишаються діти, не охоплені початковою освітою, хоча з кожним роком їх кількість неухильно знижується;
- низький рівень розвитку мислення учнів (логічного, критичного, творчого та ін.);
- низькі стандарти освіти (наприклад, у східних регіонах Туреччини), тому що вчителями в школах працюють особи, які не мають педагогічної освіти.

Висновок. З приходом до влади М. К. Ататюрка було зроблено дуже багато в сфері освіти. Було визнано права жінок у сфері освіти, уведено спільне навчання хлопчиків і дівчаток у школах усіх

ступенів, відкрилася велика кількість дитячих садків, початкових і середніх шкіл, як приватних, так і державних, збільшився термін навчання в професійних школах для більш ретельного вивчення дисциплін та ін.

Позитивним досвідом реформування галузі турецької освіти є:

- запровадження безкоштовної середньої освіти;
- подолання неосвіченості населення Туреччини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Киреев Н. Г. История Турции. XX век / Н. Г. Киреев. – М. : Крафт+, 2007. – 608 с.
2. Матеріали науково-практичної конференції "Освіта і наука в Туреччині", присвяченої Святу національного суверенітету і дітей [Електронний ресурс] / Київ. нац. лінгвіст. ун-т, Посольство Турецької Республіки в Україні ; за ред. Спіцина Є. С. – Електрон. дані. – К., 2008. – 62 с. – Режим доступу : http://www.knlu.kiev.ua/ua/ism/conf_tur240408.doc. – Назва з екрана.
3. Чикалова М. М. Соціально-економічні та культурно-освітні чинники становлення та розвитку туристичної освіти в Туреччині / М. М. Чикалова // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми, 2011. – Вип. 8 (18). – С. 124–132.
4. Турецкая культура : закон об обязательном 12-летнем образовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rusorient.ru/page.php?vrub=rm&vid=2025>.
5. Коротко Т. В. Начальное, среднее и среднеспециальное образование в Турции / Т. В. Коротко // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1 : Регионоведение : философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. – 2011. – Вып. № 1. – С. 106–112.
6. Эришген Л. Р. Система образования в Республике Турция [Электронный ресурс] / Л. Р. Эришген. – Режим доступа : <http://www.fan-nauka.narod.ru/2011.html>.
7. Драчева Е. Л. Страноведение. Испания, Кипр, Турция, Египет / Е. Л. Драчева. – М. : Книгодел, 2007. – 324 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kireev N. G. Istoriya Turtsii. XX vek [The History of Turkey. XX century] / N. G. Kireev. – M. : Kraft, 2007. – 608 s.
2. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii "Osvita i nauka v Turechchyni", prysviachenoї Sviatu natsionalnoho suverenitetu i ditei [Information of the Research and Practical Conference "Education and Science in Turkey"] [Elektronnyi resurs] / Kyiv. nats. lnhvist. un-t, Posol'stvo Turetskoi Respubliky v Ukraini ; za red. Spitsyna Ie. S. – Elektron. dani. – K., 2008. – 62 s. – Rezhym dostupu : http://www.knlu.kiev.ua/ua/ism/conf_tur240408.doc. – Nazva z ekrana.
3. Chykalova M. M. Sotsial'no-ekonomichni ta kul'turno-osvitni chynnyky stanovlennia ta rozvytku turystychnoi osvity v Turechchyni [Socioeconomic, Cultural and Educational Formation Factors of Tourist Education in Turkey] / M. M. Chykalova // Pedahohichni nauky : teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical Sciences : Theory, History and Innovative Technologies] : [naukovyi zhurnal]. – Sumy, 2011. – Vyp. 8 (18). – S. 124–132.
4. Turetskaya kultura : zakon ob obyazatel'nom 12-letnem obrazovanii [Turkish Culture : Law on Compulsory 12-year Education] [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.rusorient.ru/page.php?vrub=rm&vid=2025>.
5. Korotko T. V. Nachalnoe, srednee i srednespetsialnoe obrazovanie v Turtsii [Elementary, Secondary and Special Education in Turkey] / T. V. Korotko // Vestnik Aдыгейского государственного университета [Aдыгея State University Scientific Journal]. – Seriya 1 : Regionovedenie : filosofiya, istoriya, sotsiologiya, yurisprudentsiya, politologiya, kulturologiya. – 2011. – Vyp. № 1. – S. 106–112.
6. Erishgen L. R. Sistema obrazovaniya v Respublike Turtsiya [System of Education in Turkey Republic] [Elektronnyi resurs] / L. R. Erishgen. – Rezhim dostupa : <http://www.fan-nauka.narod.ru/2011.html>.
7. Dracheva E. L. Stranovedenie. Ispaniya, Kipr, Turtsiya, Egipt [Country Study. Spain. Cyprus. Turkey. Egypt] / E. L. Dracheva. – M. : Knigodel, 2007. – 324 s.

Ключок С. Турецкий опыт реформирования среднего образования в условиях глобализации.

В статье рассматривается система среднего образования в Турции. В работе проанализированы этапы становления и развития системы среднего образования. Освещены особенности модернизации системы образования, дополнительного средней и средне-специального образования. Определен положительный опыт реформирования среднего образования в условиях глобализации, а именно: введение бесплатного среднего образования; преодоление необразованности населения Турции; признание прав женщин в сфере образования, введение совместного обучения мальчиков и девочек в школах всех ступеней.

Ключевые слова: образование, дошкольное образование, начальное образование, лицеи, система среднего образования, Министерство образования, Турция.

Kucuk S. Turkish Experience in Reforming Secondary Education in the Context of Globalization.

The system of secondary education in Turkey is reviewed in the article. The stages of the formation and development of the secondary education system are analysed. The process of modernization of the system of

education is characterized. The law on education based on the "4+4+4" formula provides for compulsory 12-year education. According to the law, compulsory 4-year primary schools as well as schools and lyceums of mandatory secondary education were formed, where different programs could be implemented. The law presupposes studying the Quran and the life history of the prophets by choice. In secondary and Imam-Hatip schools courses are chosen to be taught depending on the students' abilities and their intellectual level. After 12 years of training graduates are required to pass finishing examination in order to obtain the diploma of secondary education. Examination is taken in one of 4 academic fields: Turkish Language – Mathematics, Mathematics – Science, Social Sciences – Foreign Languages. The examination is held nationwide.

Private education in Turkey, including educational institutions designed for those who are not enrolled in the public education system, is analysed. The following types of private schools are distinguished: Turkish primary schools, foreign primary schools, international primary schools, practical arts colleges for girls, vocational and technical centres, public education centres and educational courses.

The main difficulties faced by the Turkish education system are identified in the article: low enrolment rate; high illiteracy rate; low quality of education.

The positive experience in reforming secondary education is defined, namely: introduction of free secondary education; overcoming illiteracy of the population; meeting the needs for diversity in society.

Key words: education, preschool education, primary education, lyceums, system of secondary education, Ministry of Education, Turkey.